

Audire aude!

**Alúzia na Kantovu *Odpoveď*
na otázku: Čo je osvietenstvo?¹**

Lukáš Arthur
Švihura

Prešovská univerzita
v Prešove

Audire aude! An allusion to Kant's *Answer to the question: What is Enlightenment?*

Abstract: The author reflects on the presuppositions of the Enlightenment indicated by Kant, which include freedom and courage to use one's own reason without the guidance of others and to use it publicly, and focuses on the changes that have taken place since publishing Kant's essay *An answer to the question: What is Enlightenment?* in the growth of freedom, the transfer of the public into virtual space, and the new possibilities for the public use of reason. He suggests the difficulties of Enlightenment assumptions in the context of the present and points out that we are not yet able to deal with them adequately, from which he concludes that we are not yet ready for the autonomous use of reason. Therefore, he proposes adding something to the presuppositions of the Enlightenment from which the present is moving away. This is the willingness to listen to the voices of those who know how to use reason autonomously in their own domains of competence.

Key words: Enlightenment. Freedom. Kant. Public. Reason.

Abstrakt: Autor reflektuje Kantom naznačené predpoklady osvietenstva, medzi ktoré patrí sloboda a odvaha používať vlastný rozum bez vedenia inými a jeho verejné používanie. Všíma si zmeny, ku ktorým došlo od Kantovej *Odpovede na otázku: Čo je osvietenstvo?* v náraste slobody, presune verejnosti do virtuálneho priestoru a s tým spätých nových možností verejného používania rozumu. Naznačuje úskalia predpokladov osvietenstva v kontexte súčasnosti a poukazuje na to, že s nimi ešte nedokážeme adekvátne narábať, z čohovывodzuje záver, podľa ktorého na autonómne používanie rozumu ešte nie sme pripravení. Preto k predpokladom osvietenstva navrhuje pridať jeden, od ktorého sa súčasnosť značne vzdáľuje. Ide o ochotu naslúchať hlasom tých, ktorí vo svojich doménach pôsobnosti rozum autonómne používať vedia.

Kľúčové slová: Kant, osvietenstvo, sloboda, rozum, verejnosť

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0725/22 *Kantova praktická filozofia – potenciál a perspektívy*.

„Keď sa teraz pýtame: Žijeme teraz v osvietenom veku? Odpoveď znie: Nie, žijeme však vo veku osvietenstva“.² Takto odpovedal na položenú otázku v roku 1784 Immanuel Kant, jasne naznačujúc procesualný charakter osvecovania, ktoré, blížiac sa ku koncu 18. storočia, bolo skôr na počiatku než vo svojom triumfálnom závere. Tento počiatok pripomínal pootvorenie košiara, z ktorého sa mohlo ľudské stádo presunúť za obmedzenú líniu rozumovej paše, v ktorej ho od temných čias udržiavali jeho svedomití pastieri.

Prekročenie stanovených línií malo byť prvým, zato však významným krokom na ceste nášho *lux mentium*. Malo byť krokom do nového priestoru, ktorý definovali skôr možnosti slobodného pohybu než ohraničenie. A práve táto *sloboda* mala predstavovať kľúčovú podmienku postupu osvietenstva, ktoré je samo v nadekrétovaných hraniciach rozumu nemysliteľné. Königsbergský filozof nás totiž učí, že jeho najbyťostnejším výrazom je schopnosť *používať vlastný rozum bez vedenia inými*.³ Túto schopnosť však možno nadobudnúť len tým, že sa *odvážime* vyjsť z nášho pohodlného košiara, čím sa pred nami roztvorí nové priestory výživných pasienkov bez hrozby ovčiarских psov.

Ak je to tak, že úspech osvietenstva je závislý od *slobodného priestoru*, ktorý ho umožňuje, potom nemožno prehliadnúť, že za 238 rokov sa od Kantovej *Odpovede* zmenilo nesmierne veľa. Naše moderné spoločnosti si za ten čas prešli takými individualizačnými procesmi, ktoré v dejinách ľudstva nemajú obdobu. Vďaka nim sa nám podarilo povaliť hranice košiara, spútajúce naše mysle v podobe početných predsudkov, stereotypov a inkorporovaných presvedčení, predtým neprístupných svetlu rozumu a hniúcich vo vlhkých a tmavých útrobach idolov jaskyne. Zbavili sme sa strachu a nastúpili sme na vzrušujúcu cestu *autonómie*, ktorá nás po viac než dvesto rokoch nabáda Kantovu otázku revitalizovať: Žijeme *teraz* v osvietenom veku? Alebo *stále* žijeme vo veku osvietenstva? Dokážeme *konečne* používať vlastný rozum s istotou a *správne* bez vedenia iných?

Skôr než sa nám vynoria náznaky odpovedí na otázku, či v osviet(en)skom veku žijeme a či vlastný rozum *náležite* používame, podotknime, že ho dnes takto používať smieme, a navyše chceme. Už nie sme *leniví*, ba ani *zbabelí*,⁴ ako za čias Kanta. Naučili sme sa vzoprieť a vytrvalo vzdorovať pastierom, poručníkom a samozvaným vládcom nášho rozumu. Stali sme sa jeho zvrchovanými suverénmi. A výsledky tejto autonómie si nenechávame pre seba. Naopak, definuje nás neobyčajná pasia ich verejnej prezentácie, ktorej prospieva ďalšia fundamentálna podmienka postupu osvietenstva. Okrem

² Kant, I.: *Odpoveď na otázku: Čo je osvietenstvo? Kritika & Kontext*, 2006, (32), s. 25.

³ Ibid., s. 22.

⁴ Porov. *ibid.*

slobody je to totiž *verejný charakter používania rozumu*, ktorý v časoch, keď niekdajšie agory vystriedal infinitný a neregulovateľný priestor globálneho zdieľania a konfrontovania mysli, dosahuje svoj historický vrchol.

Žeby sa tak osvietenstvo, charakterizované slobodným a verejným používaním rozumu, završovalo virtuálne? Práve toto nové, pre súčasníkov však prirodzené prostredie, permanentne nám prístupné v akomkoľvek privátnom priestore vďaka našim technologickým „červím dieram“, sa stalo symbolom a „miestom“ realizácie verejnosti. „Tu“, nech je to kdekoľvek, zakúšame slobodu plynúcu z možnosti odpútať sa od okov našich občianskych povolaní, sociálnych statusov a rolí, od potreby dbať na záujmy štátneho celku aj integrity spoločenstva, od tiaže zodpovednosti. „Tu“ si dovoľíme aktívne zasievať semeno kritickej dištancie od nášho súkromno-pasívneho používania rozumu. „Tu“ je skutočne prítomná naša autonómia. „Tu“ zbierame šľavnaté plody slobody, nechávajúc ich kvasiť dovtedy, kým sa nimi ako virtuálni bakchanti dosýta neopojíme.

„Tu“ sa tiež do poslednej kvapky žmýka oná Kantom nastolená diferenciacia súkromného a verejného používania rozumu. Už aj niektorí z našich pastierov pochopili, že, vystupujúc zo svojej odbornosti a vstupujúc do prostredia verejnosti, majú tým, že sa rozhodli verejným používaním rozumu dištancovať od jeho súkromného používania, historickú šancu zanechať signatúru na prezenčnej listine procesu osvietenstva. Na recipientov verejného rozumovania by pritom naozaj mohla táto zjavná disonancia pôsobiť ako prvok stimulujúci ich zvedavosť, podnecujúci ich zvažovať diferencie a alternatívy a vyvodzovať racionálne konzekvencie. Mohla by ich naučiť kritickému prístupu a odstupu, ochote dozvedieť sa viac, neustále sa vzdelávať a precizovať schopnosti vlastného rozumu. Mohla by ich primäť postupne a svedomito osvecovať to, čo *pre nich* doposiaľ predstavovalo *terra incognita*. Mohla by byť stimulátorom osvietenstva.

Čoho sme však svedkami? Pokiaľ je pre nás nekonečný priestor verejnosti prítomný všade a navyše v každom čase, pokiaľ je v ňom neustále prítomná stimulujúca disonancia súkromného a verejného používania rozumu, očakávaná symfónia opojného množstva sa nám napokon zlieva do rámusu, ktorého masívnosť nás čoskoro začína ohlušovať. Ba čo viac, v rámuse slobody a verejnosti utícha hlas, ktorý by sme chceli počuť najviac – ten náš. A tak keď rámus nedokážeme autonómny rozumom spracovať, keď sme sa ho nenaučili vyladovať, spejúc k postupnej harmonizácii prehovárajúcich hlasov, začneme postupovať tak, že *niektoré* hlasy svedomito a systematicky zo svojej pozornosti vylúčime alebo ich utlmíme. Lúbeznejšie nám pritom budú znieť zvuky, ktoré považujeme za hlasy slobody, verejne prezentovanej autonómie, s ktorými náš

autonómny rozum a jeho akustické prejavy samy tak intímne rezonujú. Budú to hlasy nových pastierov, ktorých však ako pastierov nebudeme vnímať, lebo sa tak prestali verejne štylizovať, čím nás nevedomky začali uchvacovať. Utlmiť či vylúčiť z našej pozornosti sa preto rozhodneme posledné hlasy neslobody, reprezentované tými, ktorí sa k žiadnemu disonantnému používaniu rozumu v prostredí verejnosti nezaviazali. Hlasy, ktoré nám explicitne porúčajú, ktoré nás chcú ovládať, ktoré túžia po moci. Hlasy našich otrokárov. My už predsa dávno vieme používať vlastný rozum, *ako si navrávame*, a tak spoločné dobro, ktoré nám tieto hlasy často deklarujú, sme sa naučili demaskovať ako iluzórne. Naučili sme sa od autorít udržiavať *kritický odstup*, ktorý sa teraz učíme – a ide nám to skvele – pretavovať do absolútnej hluchoty voči nim. Týmto našich ambiciózných poručníkov, vládcov našej mysle, našich pastierov, odstavíme od moci. Sme predsa na ceste slobody, na ceste autonómie rozumu, na ceste *iluminácie*.

Na tejto ceste sa v priestore slobody už od útleho detstva pripravujeme na utlmovanie hlasov autorít. Často sa dokonca naši pastieri zámerne utlmujú sami, čím nás chcú pripraviť na dospelé používanie rozumu už v raných fázach ontogenézy. Z prvotných symbolov autorít sa tak v záujme rozvoja autonómneho rozumu stávajú prvky facilitácie, akoby predpokladali, že je čo facilitovať. Vedie to k absencii *relevantných záchytných bodov*, ktoré sú popri slobode a verejnom používaní rozumu nevyhnutným komplementom osvietenstva, hoci sme sa od nich naučili udržiavať si *kritický odstup*. Nie však v onom pozitívnom zmysle dištancie za účelom objektívneho porozumenia, preskúmania, zváženia a rozhodnutia, ale v negatívnom zmysle nadobudnutia takej kritickej vzdialenosti, z ktorej sa tieto záchytné body javia už iba ako nepatrné zrnko prachu, miznúce z dohľadu. A tak aj žneme plody našej slobody a autonómie, pričom ich úroda je najbohatšia v ťažkých časoch, ktoré vďaka nim oťažievajú ešte o čosi viac. Príkladom z obdobia ostatných rokov je pandémia infekčného ochorenia COVID-19, ktorá úplne nanovo, no celkom v súlade s duchom doby definovala, čo za hlasného sprievodu verejného používania rozumu excentrických odborníkov, majúcich predsa svoje občianske povinnosti, znamená zomrieť ako slobodný a s prispením autonómneho použitia vlastného rozumu.

Mýlil sa teda Kant, keď slobodu a verejné používanie rozumu vymedzil ako teritórium osvietenstva a heslo „*Sapere aude!* Odváž sa používať vlastný rozum!“ ako jeho „volebné heslo“⁵ Isteže nie! Mýlime sa my, keď ho ešte stále vyslovujeme priskoro a bez adekvátneho porozumenia, keď volíme nerozvážne,

⁵ Ibid., s. 22. Pojem *Wahlpruch* preložil do slovenčiny ako „volebné heslo“ František Novosád. Hoci by sme ho mohli prekladať aj ako „slogan“ alebo „motto“, ponechávame si kvôli ďalšej štruktúre eseje Novosádov preklad, ktorý je podnecujúcejší.

keď nečítame jeho „volebný program“. Nepostrehli sme, že rozvinutými podmienkami slobody a verejného používania rozumu sa vytvára len akási *maya*, prepožičiavajúca nám ilúziu osvietenstva ešte pred jeho skutočnou realizáciou. Tieto podmienky aj naše vlastné sily sme vďaka nej príliš skoro precenili. Ak je totiž osvietenstvo procesom dospelosti, potom k nej ako zrejmí adolescenti ešte stále musíme dospieť. Urputne sa snažíme zbaviť skutočnosti, že sme ešte nedospelí a nevhodne – ako sa na adolescentov patrí – sa o našej dospelosti snažíme presvedčiť všetkých navôkol, čím len dlhšie zotrvávame v stave jej opaku, ktorý si perpetuálne zaviňujeme sami. Jeho príčinou už nie je *nedostatok rozumu*, ale *impulzívna rozhodnosť a nekritická odvaha* používať svoj rozum bez počúvania a zvažovania iných.

Adolescenti však stále potrebujú poručníkov, aspoň pokiaľ nedospeli. Preto by vráta košiara mali byť permanentne otvorené a mali by nám umožňovať slobodný pohyb von aj dnu, aby sme sa mali z rozľahlého a hlučného priestoru stále kam vracat'. A aby sme sa tam vracat' zároveň chceli, vediac, že z neho možno kedykoľvek slobodne vyjsť. Je však celkom možné, ba dokonca vysoko pravdepodobné, že v niektorých oblastiach, do ktorých iní dospeli už dávno, nedospejeme *ako autonómne jednotky* nikdy, či už pôjde o oblasť kultúry, vedy, umenia, zdravia, morálky či obchodu, občianstva alebo politiky. Je tu však jeden spôsob. Pred dospetím k dospelosti v ktorejkoľvek oblasti sa totiž žiada utlmiť sa sám a počúvať hlasy tých, ktorí už k dospelosti dospeli. *Audire aude!* Odváž sa počuť! Tak znie heslo *predvolebnej* kampane osvietenstva.

Bibliografia

KANT, Immanuel, 2006. Odpoveď na otázku: Čo je osvietenstvo? *Kritika & Kontext*, 2006, (32), s. 22–25.

Mgr. Lukáš Arthur Švihura, PhD.

University of Prešov

Faculty of Arts

Prešov, Slovakia

lukas.svihura@unipo.sk

ORCID ID: 0000-0003-4085-445X